

АСИМІЛЯЦІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ

Історично склалося так, що Україна вже декілька століть змушена виборювати своє право на життя. І виборювати його у свого східного сусіда-агресора, суть колоніальної політики якого не змінилася і сьогодні. Змінилися тільки прізвиська та урізноманітнилися методи. Революція гідності стала викликом у новій боротьбі проти впливу Росії, у якій українці болем і кров'ю відстоювали своє право на гідне життя, а не на існування.

Кінець XVIII–XIX ст. – це період великих політичних і соціальних змін та перетворень, формування власної національної української самосвідомості. У цей час політика Російської імперії на інкорпорованих землях, особливо на українських, набуває асиміляційного характеру. Вона торкнулася майже усіх сфер тогочасної української державності та впливала на подальший перебіг національно-визвольного руху.

У результаті антиукраїнської політики правлячих кіл Росії в кінці XVIII ст. було зміцнено царську владу на Лівобережжі та Слобожанщині. Переважна більшість українських земель від Збруча на заході до Дінця на сході опинилася під владою імперії Романових. Підросійські землі склали близько 80 % української етнічної території; тут проживало майже 85 % всього її населення [1, с. 11].

Український національний рух в Російській імперії мав як і зовнішній, так і внутрішні чинники формування. Знайомство з Європою під час переслідування наполеонівської армії та способи життя в європейських країнах суттєво відрізнялися від загальноприйнятих російських еталонів, нові політичні й інтелектуальні течії стали важливими факторами початку відродження.

Становище українського народу в Російській імперії було не таким вже й однозначним, щоб підпадати під категоричні висновки – «пригноблений» чи навіть «бездержавний», адже, згідно з тією ж таки офіційною доктриною, малороси як інтегральна складова «триєдиного» російського панівного в імперії народу мали всі законні підстави вважати себе співтворцями російської держави, її воєнних перемог та її літературної російської мови [2, с. 85].

«Довге» XIX ст. у сфері національної політики Російської імперії пройшло під впливом кількох паралельних і взаємопов'язаних процесів. Патріархальна поліетнічна імперія, якою Росія була ще на початку XIX ст., стрімко трансформувалась в імперію національну – однієї великої російської нації, яка, згідно з офіційною державно-правовою доктриною, охоплювала все східнослов'янське населення. Успішність або неуспішність цієї трансформації чи не в першу чергу залежала від долі

українського руху, який самим тільки фактом свого існування руйнував і спростовував основу основ для побудови держави однієї пануючої великої російської нації – офіційну доктрину про «триєдиний» російський народ.

Багатомільйонне селянське українське населення (малороси) з розмитою, ще не сформованою ідентичністю представляло собою поле запеклої битви, на якому, в кінцевому рахунку, без перебільшення вирішувалася доля імперії. Це був своєрідний етнічний субстрат, з якого влада Російської імперії, за умови проведення нею виваженої політики, цілком могла виростити собі надійну опору, якої б дотримувались предводителі українського національного руху першої половини XIX ст., а потім і продовжувачі їхньої справи, які б і могли зростити на цьому ж етнічному субстратові модерну українську націю. Альтернативність шляхів національного будівництва на українському етнічному ґрунті в Російській імперії XIX ст. була, на думку сучасного російського історика О. Міллера, однією із визначальних рис цього процесу [3, с. 10].

Посилився політичний нагляд за Україною з боку спеціально створених при Миколі I органів державної безпеки: Третього відділу власної Його Імператорської Величності Канцелярії та Корпусу жандармів [4, с. 105]. Головним ідеологом нового курсу став міністр народної освіти граф Сергій Уваров, який запропонував оперти російську державність на трьох принципах – самодержавство, православ'я, народність.

Основним засобом для досягнення цієї мети повинна була стати русифікаторська освітня політика, але українська культурна ідентичність почала виділятися із загальноруського потоку. Уособленням цього перевороту стало нове покоління українських діячів, яке виступило на суспільну арену на межі 1830-х і 1840-х рр. Центральними фігурами цієї генерації були М. Костомаров, П. Куліш і Т. Шевченко [1, с. 31].

У 1830-х рр. царизм скасував магдебурзьке право усіх міст України, ліквідував стародавню козацьку міліцію в Києві. Російська мова була введена примусово у державних установах, школах та вищих навчальних закладах на усій території України. Сподіваючись зміцнити своє панування на Правобережній Україні з допомогою російської православної Церкви, царизм вдався до насильницьких заходів, спрямованих на утиски, обмеження, а то й заборону діяльності церковних громад інших християнських віросповідань. Водночас серед українців визрівало невдоволення тим, що чужинці (російські, польські, німецькі і т.д.) почувалися повноправними господарями України. Їм належали величезні маєтки, промислові підприємства, вони посідали «теплі» місця в органах державного управління [4, с. 106].

Подальша політика русифікації була запроваджена міністром внутрішніх справ П. Валуєвим, коли він 18 липня 1863 р. видав та розіслав у всі українські губернії циркуляр, яким суворо заборонялося друкування національною мовою навчальних книг. Навчання українською мовою визначалося як політична пропаганда, а ті, хто за це брався, звинувачу-

валися у сепаратистських задумах, ворожих Росії й згубних для Малоросії. Цим актом, за словами знаного політичного й церковного діяча, історика культури України Івана Огієнка, на національну літературу й науку накладали «важкі пута», а українську інтелігенцію відривали від народу, забороняючи їй промовляти до нього рідною мовою.

У середині 70-х рр. XIX ст. у Петербурзі було створено таємну урядову комісію, яка мала виробити ефективні заходи для боротьби проти українства. Після майже року роботи комісія дійшла висновку, що допустити окрему літературу просто народним українським наріччям означало б покласти тривкий ґрунт для переконання у можливості відокремлення, хоча б і в далекому майбутньому, України від Росії. 18 травня 1876 р. Олександр II підписав свій відомий ганебний указ, за яким не дозволялося не тільки друкувати українською мовою оригінальні та перекладні твори (навіть тексти до нот), а й завозити в межі Російської імперії такі книжки та брошури, надруковані за кордоном. Також заборонялися українські театральні вистави та концерти. Тому Емський указ став кульмінацією бруталного наступу російського самодержавства на права українського народу, спрямованого на його повну асиміляцію та русифікацію [3, с. 20].

Отже, у політично-територіальному відношенні Україна з кінця XVIII ст. була поділена між Австрійською і Російською імперіями. З точки зору культурного домінування, на її території перехрещувалися польські і російські впливи, а в окремому регіоні, на Лівобережжі, існували ще й залишки малоросійської (козацької) нації. Таким чином, асиміляційна політика уряду Російської імперії в кінці XVIII–XIX ст., зачепила усі сфери українського культурно-державного життя та своїми діями спровокувала національний рух українського народу та пробудження власної гідності. Унікальність українського випадку полягала в тому, що українські національні будителі, будуючи свою модерну націю, руйнували одразу декілька старих. Тому із заперечення політичних і культурних впливів старих націй проходило становлення молодого тіла модерної української нації.

Список використаних джерел:

1. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: Навчальний посібник. – К., 1996.
2. Іванова Л. Г. Роль інтелігенції України у формуванні етносоціальної свідомості у 30–40-і роки XIX ст. // УІЖ. – 1991. – № 8.
3. Реєнт О. П. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. // Український національний рух у Російській імперії та політика державної влади з «українського питання» в модерну добу. – К., 2009.
4. Сарбей В. Г. Національне відродження України. – К., 1999.